

менталінгвістики: Науковий збірник Черкаськ. держ. ун-ту. Частина I. – 2001. – С. 209–214.

5. Калашник Н.Г., Гетьман М.О. Теорія та практика перекладу: Навчальний посібник. – Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – 314 с.

6. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.

7. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу: Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.

8. Потятиник У. Інтертекстуальний характер сучасного медійного дискурсу (на матеріалі заголовків англomовних публікацій) // Наукові записки Нац. ун-ту “Острозька академія”. Серія філологічна. – Вип. 8. – Острог, 2007. – С. 39–45.

УДК 410=20

Л.В. Ковальчук,

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк*

КОНТЕКСТУАЛЬНІ ФАКТОРИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу факторів, що інтегрують текст та контекст і визначають контекстуальність дискурсу, та лінгвістичних засобів їх вираження.

***Contextual Factors and their Realization in Discourse.** The article deals with the analysis of the factors that integrate text and context and determine contextuality of discourse and linguistic means of their expression.*

Актуальним напрямком сучасних лінгвістичних досліджень є вивчення структури та особливостей функціонування дискурсу. Функціональна структура дискурсу являє собою органічне поєднання та взаємодію двох його невід'ємних складових – тексту та контексту.

Контекст (від лат. *contextus* – поєднання, зв'язок) – це семантико-граматична і комунікативна єдність певного текстового елемента із текстовим та ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги цього елемента [3, с. 251-252].

Контекст розглядається нами не лише як вербальне оточення текстового елемента, а й як глобальні умови здійснення комунікації, що включають просторово-часові параметри, предмет та учасників комунікації (статусно-рольові відносини, фонові знання).

Контекст виступає не як спорадичне і факультативне явище в ко-

мунікації, а як глобальний феномен, що пронизує всі мовні одиниці та рівні. Комунікація не може існувати поза межами контексту, і відповідно, жодне мовне явище не може розглядатись поза цими умовами [1, с. 134]. Контекст впливає на формування текстової структури дискурсу та забезпечує адекватне розуміння й інтерпретацію текстової інформації комунікантами.

Наше завдання полягає у вияві контекстуальних особливостей дискурсу, що передбачає аналіз факторів, які інтегрують текст з контекстом.

Об'єктом дослідження є реалізація контекстуальних факторів в дискурсі, а предметом аналізу виступають лінгвістичні засоби їх вираження.

Серед факторів, що визначають контекстуальність дискурсу та інтегрують текст з контекстом, виокремлюємо наступні: дейксіб, відношення фігура/фон, перспективізація, пресупозиція та інференція.

Дейксіб (від гр. *deixis* – указівка) – це указівна функція мовної одиниці, що передбачає локалізацію й ідентифікацію осіб, предметів, подій, процесів відносно просторового й часового контексту, який створюється актом висловлення й комунікантами [3, с. 109]. Ідея дейктичної орієнтації належить німецькому лінгвісту К. Бругману, австрійський лінгвіст К. Бюлер є фундатором класичної дейктичної тріади “Я – тут – зараз”.

Дейксіб характеризується трикомпонентною структурою і актуалізує в тексті об'єктивні виміри контексту [6, с. 121], а саме:

- 1) рольовий дейксіб – учасників комунікації;
- 2) просторовий дейксіб – локалізацію предметів відносно комунікантів;
- 3) часовий дейксіб – часову орієнтацію спілкування.

Рольовий дейксіб маркується за допомогою особових займенників. Мовець, який ідентифікується особовим займенником *I*, спрямовує своє висловлення на слухача, який позначається особовим займенником *you*. У висловленні може йти мова про третю особу, яка маркується займенниками *he* або *she*.

Просторовий дейксіб виражається шляхом використання вказівних займенників *this/that, these/those* та прислівників місця *here/there*. Реалізація просторового дейксісу залежить від локалізації об'єкта відносно мовця (суб'єктно-орієнтований дейксіб) або відносно іншого об'єкта (об'єктно-орієнтований дейксіб).

Часовий дейксіб реалізується за допомогою прислівників часу *yesterday/ now/ tomorrow* та дієслів, що мають категорії особи, часу й таксису.

Спільною основою перерахованих дейктичних лінгвістичних маркерів є їх егоцентричність, оскільки точкою відліку дейксісу є позиція мовця (*I – here – now*). Дейксіб характеризується симуль-

танною реалізацією у висловленні трьох його вимірів – рольового, просторового та часового. Наприклад:

Connie sat on a barstool and closed her eyes in the wind stream.

Helen whistled through the door that gave onto the café side of the building.

“Hey, Connie, you’ve got some customers in here”, she called.

Connie’s eyes opened as she turned her blank face on Helen.

“Letty Labiche’s sister owns this place. She has been doing it since Letty’s departure. You know her?” Helen said.

“No. I’d like to leave now”, Connie said.

“I thought you wanted a cold drink”.

“I just wanted to get out of the heat a few minutes. I’m fine now”, Connie said [BPCR, p. 148].

В даному прикладі учасники комунікації Конні і Хелен, які розмовляють про власницю бару, сестру Летті, позначаються займенниками *I – you – she*. Місце розмови ідентифікується займенником *this* та прислівником *here*. Прислівник *now* є часовим орієнтиром даного висловлення. Окрім цього, вжита стосовно третьої особи, власниці бару, часова форма теперішнього перфектно-тривалого часу (*has been doing*), виражає дію, що почалася у минулому, тривала протягом певного періоду і все ще продовжується в момент комунікативної взаємодії. Таким чином, дейктичні лінгвістичні маркери актуалізують ситуативний контекст висловлення, а саме просторово-часові параметри та учасників комунікації.

Висловлення, яке реалізується мовцем в комунікативній ситуації, містить два види інформації – пріоритетну (*foreground*) та другорядну (*background*). Асиметрія двох видів інформації висловлення детермінується як **відношення фігури та фону** (*figure – ground relations*) [4, с. 9].

В нашому дослідженні фігурою виступає важлива, релевантна інформація висловлення з точки зору мовця, а фоном – контекст, в межах якого відбувається її інтерпретація слухачем. Контекст, представлений вербальним оточенням пріоритетної інформації та фоновими знаннями комунікантів, є необхідним для операції висування.

Висування (*foregrounding*) – це спосіб формальної організації тексту, що передбачає концентрацію уваги комунікантів на певних елементах висловлення з метою підкреслення, виділення певної думки [3, с. 62]. Висування пов’язане з когнітивною операцією відбору найбільш важливої в даному контексті і для даних комунікантів інформації, визначає інтерпретацію висловлення, активізує не лише ментальну, а й чуттєву сферу, полегшує пошук релевантної інформації [2, с. 21].

Лінгвістичні маркери висування є ключовими, пошуковими сти мулами у процесах рецепції висловлення та інтерпретаційної діяль-

ності. Маркований компонент висловлення – пріоритетна інформація – займає найчастіше промінантну ініціальну або фінальну позицію. У складнопідрядних реченнях пріоритетна інформація завжди міститься в головному реченні, а другорядна – в підрядному. Висування реалізується також за допомогою непрямого порядку слів (інверсії), повтору та емпатичних конструкцій. Наприклад:

“Lucy, I’m not trying to interfere with your life. All I ask is that you’re careful”.

“No, that isn’t all you ask. You are interfering”.

“It is not my intention”, I said, and Lucy could make me angrier than anyone I knew.

“Yes, it is. You really don’t want me here”.

She just stared at me.

“Lucy, I’m sorry. Let’s not argue. Please”. I lowered my voice and place my hand on her arm [CBF, p. 39].

В наведеному прикладі у фокусі уваги перебуває конфлікт між Люсі та її співрозмовником. Пріоритетна інформація маркується за допомогою повтору (*interfere, all I ask*), емпатичної конструкції (*all I ask*) та промінантної фінальної позиції виразів (*interfere with your life, you’re careful*). Контекст висловлення є важливим засобом ідентифікації пріоритетної інформації. Комунікативний конфлікт спричинений асиметрією перспектив співрозмовників (*I – Lucy*).

Перспектива як лінгвістична сутність детермінується як позиція, з якої мовець /слухач споглядає, оцінює та висловлює свою точку зору на предмет комунікації (особу, річ, явище дійсності) [5, с. 1]. Перспектива є продуктом процесу перспективізації, що полягає у виборі мовцем/слухачем комунікативної позиції в ході їх комунікативної взаємодії.

Реалізація перспективи в дискурсі має двоплановий характер. З одного боку, вона є статичною сутністю по відношенню до комунікантів, які дотримуються певної точки зору в процесі комунікації, а з іншого боку, динамічним явищем, тобто виникає та може змінюватись в ході комунікації. Асиметрія перспективи мовця та слухача веде до перспективних конфліктів, реперспективізації та реконтекстуалізації [5, с. 47]. Наприклад:

“I hear you killed people for the wise guys out on the coast”.

“You are talking to the wrong man, my friend...”

... “Let me raise another subject. I understand you’ve made some remarks about my wife”.

“I don’t know where you heard that, but it’s not true. I have the greatest respect to you wife”, he said.

“Maybe we can take up the subject another time. On a more physical level”, I said.

“I’ve got to run. Get a good night’s sleep...” [BPCR, с. 156].

Ведучи розмову, комуніканти за ініціативою одного з них несподівано переключаються на іншу тему обговорення, актуалізуючи новий контекст. При цьому вживається вираз “*Let me raise another subject*” як індикатор такої зміни. В даному прикладі стратегія зміни перспективи використовується як маніпулятивна для уникнення можливого конфлікту.

Контекст є необхідною умовою реалізації як експліцитної, так і імпліцитної перспективи. Експліцитна перспектива представлена формально за допомогою вербальних засобів, а імпліцитна – неформально через асиметрію форми та змісту висловлення.

Експліцитна перспектива виражається за допомогою дейктичних засобів та маркованих висловлювань, до складу яких входять дієслова-індикатори втутрішньої репрезентації думок: *think, believe, know, imagine* тощо. *Наприклад:*

“I think I should go to school, mum. I don’t have to take gym if you give me a note”.

“Michelle. You haven’t been feeling right for a month. You have a fever this morning. I think it’s time we did something”.

“But I feel fine now and want to go to school” [CF, с. 30].

Мішель відчуває потребу в подальшому навчанні та наполягає на його продовженні, не зважаючи на хворобу. В свою чергу матір Катрін, занепокоєна станом здоров’я усиновленої дочки Мішель, яка вже близько місяця погано себе почуває, пропонує вжити певних заходів для покращення самопочуття Мішель. В даному випадку перспективи обох учасників спілкування є формально вираженими через вживання дейктичних засобів (I, you, now) та неодноразове вживання маркованого виразу “I think”. Фокус контрасту маркує дві перспективи (mother-Michelle), що не узгоджують свої позиції і є конфліктними.

Імпліцитна перспектива представлена у висловленні латентно і завжди ідентифікується за допомогою контексту комунікативної ситуації, який представлений фоновими знаннями комунікантів. *Наприклад:*

“Well, I’m afraid I’ve got good and bad news”, said Dr. Wiley. “I am afraid you have to have one more little needle stick but the good news is that it will be the last for a while. What do you say?”

“I don’t want any more needles”, said Michelle, her eyes filling with tears. “I just want to go home” [CF, с. 62-63].

Знаючи, що пацієнтка Мішель приречена на смерть через невиліковну хворобу (лейкоз), лікар жалкує про це, повторюючи вираз “I’m afraid”. Повідомляючи Мішель “хорошу” новину про останню ін’єкцію, він має на увазі, що надії на одужання пацієнтки немає.

Пресупозиція – це імпліцитний складник змісту висловлення або тексту, який є істинним і несуперечливим, передре їхньому вер-

бальному плану та сприяє їх успішному сприйняттю й розумінню [3, с. 491].

Пресупозиції є формально невираженими, латентними елементами висловлення. Актуалізації пресупозицій сприяють лінгвістичні маркери, наявні в текстовій структурі висловлення, та контекст комунікативної ситуації. Наприклад:

“Could I ever ask you a question about Ms. McGrail?”

“Sure, but don’t expect a straight answer”.

“Will she ever sing again?”

“She has retired for family reasons. She considers the decision definitive”.

“Do you think she will ever sing again?”

“What do I know?”

“Is it true that she’s painting instead? Is her work good?”

“Very good indeed. However, I’m her husband” [GIL, p. 31].

В реченнях *“Will she ever sing again?”* та *“Do you think she will ever sing again?”* лінгвістичним маркером імпліцитно вираженої пресупозиції є слово *“again”*, яке дозволяє зробити припущення, що Міс Мак Грейл, про яку розмовляють співрозмовники, колись була відомою співачкою, однак пожертвувала своєю кар’єрою заради сім’ї. Контекст комунікативної ситуації, представлений фоновими знаннями комунікантів, сприяє актуалізації латентної інформації висловлення.

Інференція – це процес отримання вивідних знань при обробці інформації і сам умовивід. Інференція здійснюється на підставі переробки посилань і встановленні відношень причини і наслідку [3, с. 194]. У сучасних когнітивних і комунікативних дослідженнях інференція розглядається як когнітивна операція, що опосередковує розуміння повідомлення, тексту на підставі обробки попередніх текстових даних і побудови висновку.

Інференція служить підґрунтям текстових імплікатур – латентних пропозицій, що забезпечують зв’язність вербально виражених контактних пропозицій або представляють семантичну залежність між компонентами змісту тексту, в основі якої лежить явний або прихований умовивід.

Інференція допомагає декодувати висловлення, частини якого безпосередньо не є передумовою і наслідком. Наприклад:

He was hungry. He washed his face and hands and combed his hair in the bathroom mirror and went into the kitchen.

“Hungry, dear?”

“I’d appreciate it if you wouldn’t talk to me like that, Cora”.

“Well, your dinner will be here shortly. You’ll see”.

“Thank you”, he said, and went back inside and slid the glass door shut [BPCR, p. 359].

Розмова між чоловіком та дружиною потребує побудови логічної зв'язки між частинами висловлення, яка вилучається з досвідних, фонових знань комунікантів. На підставі контексту комунікативної ситуації цілком можливим є інферування позитивної відповіді чоловіка на запитання дружини *"Hungry, dear?"*

Таким чином, продукування та інтерпретація висловлення в межах комунікативної ситуації є складними операціями, які відбуваються шляхом широкого залучення контекстуальних факторів – дейк-сису, відношень фігури та фону, перспективізації, пресупозиції та інференції. Знання контекстуальних умов допомагає комунікантам адекватно розуміти та інтерпретувати висловлення, що забезпечує ефективність комунікації.

Предметом подальших досліджень з даної проблеми може бути аналіз комунікативних факторів процесів деконтекстуалізації та реконтекстуалізації та лінгвістичних засобів вираження цих контекстуальних операцій.

Література

1. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. – Москва: Наука, 1980. – 147 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов // Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Филологический факультет МГУ, 1997. – 197 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістична лінгвістика: енциклопедичний довідник. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 712 с.
4. Duranti A., Goodwin C. Rethinking Context. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 363 p.
5. Graumann C.F., Werner K. Perspective and Perspectivation in Discourse. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 395 p.
6. Renkema J. Introduction to Discourse Studies. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. – 374 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

- ВРСР:** Burke J.L. Purple Cane Road. – New York: Dell Publishing, 2000. – 387 p.
- CF:** Cook R. Fever. – New York: New American Library, 1982. – 311 p.
- СВФ:** Cornwell P. The Body Farm. – New York: Berkley Books, 1995. – 351 p.
- GIL:** Greeley A.M. Irish Love. – New York: Tom Doherty Associates, 2002. – 356 p.